

rature koju je Blom koristio. Knjiga je opremljena i imenskim kazalom. Budući da su hrvatska historiografija i šira javnost tijekom 2014. znatnu pozornost posvetile obilježavanju stogodišnjice izbijanja Prvoga svjetskog rata, pohvalno je da je "Fraktura" prevela i objavila Blomovu knjigu, odnosno učinila je dostupnijom našim povjesničarima koji se bave spomenutim razdobljem i široj zainteresiranoj publici.

NIKICA BARIĆ

Konferencija 25 godina nakon pada "željezne zavjese": postignuća i izazovi, Europska komisija, Bruxelles, Belgija, 5. prosinca 2014.

Povodom 25. obljetnice pada Berlinskoga zida i "željezne zavjese", krajem 2014. u Bruxellesu je, u prostorima Europskoga gospodarskog i socijalnog odbora (EGSO), organizirana konferencija *25 Years After the Fall of the Iron Curtain: Achievements and challenges*. Konferenciju su zajednički organizirali Europska komisija i EGSO radi prisjećanja na taj važan povijesni događaj, valorizacije postignutog u tranzicijskom razdoblju te detektiranja budućih izazova, i onih vezanih uz proširenje Europske unije i onih koji se tiču daljnjega razvoja i napretka bivših komunističkih država. Jednodnevna je konferencija okupila relativno velik broj sudionika iz gotovo svih zemalja Unije, a izlagači su bili iz Mađarske, Estonije, Poljske, Bugarske, Češke, Francuske i Njemačke. Većina izlagača bivši su visoki politički dužnosnici (premijeri, ministri vanjskih poslova itd.) koji sada obnašaju različite funkcije u Europskoj komisiji i/ili raznim tijelima Europske unije.

Jutarnji je dio konferencije kratkim uvodnim govorom otvorio Philippe Keraudren (delegat Europske komisije, voditelj jedinice B.6 "Promišljena društva" pri Glavnoj upravi za znanost i istraživanje), koji se osvrnuo na proteklih 25 godina europske povijesti i na integraciju bivših komunističkih zemalja u Europsku uniju, naglašavajući da je Europska komisija željela učiniti nešto posebno za godišnjicu pada Berlinskoga zida i organizirala ovaj skup. Potom je govorila članica EGSO-a iz Estonije Mall Hellam, koja je izjavila da je pad Berlinskoga zida bio veliki šok za cijeli svijet te da su se baltičke zemlje uspjele mirno razići s tim dijelom svoje prošlosti. Puštena je i himna "baltičkoga načina" pod nazivom "Probudite se, baltičke zemlje". U svojem se govoru Hellam vratila daleko u povijest, u 1939., podsjetivši na sporazum Molotov-Ribbentrop. On je baltičkim zemljama nanio veliku štetu, koja je ispravljena tek padom "željezne zavjese" 1989. godine. Zatim je istaknula neka estonska postignuća u posljednjih 25 godina (elektroničko glasanje, 99% stanovništva ima mobitel, istospolni brakovi, osjećaj sigurnosti koji daje članstvo u Europskoj uniji), ali i brojne negativnosti koje još treba ispraviti (deset tisuća Estonaca otišlo je raditi na Zapad, tisuće ljudi s neodređenim državljanstvom, žene su plaćene manje od muškaraca, liberalna demokracija ugrožena je religijskim konzervativizmom, ekstremističkim ideologijama i populizmom te pobjedonosnim nacionalizmom). Iznijela je da su svi mediji podvrgnuti vladinoj kontroli te

da desničarski ekstremizam u Europskom parlamentu podupire politiku Kremlja. Kao veliku prijetnju opstanku Unije i liberalne demokracije spomenula je jačanje lijevoga (Syriza u Grčkoj, Podemos u Španjolskoj) i desnoga ekstremizma (Nacionalna fronta u Francuskoj, Fidesz u Mađarskoj) te politiku Rusije prema europskim državama. Postavila je pitanje što je krenulo po zlu i zašto se ne podupiru ideje liberalne demokracije. "Trebali bismo znati naše vrijednosti i zalagati se za njih!" – završila je, predviđajući pobjedu europskih vrijednosti uz protivljenje agresiji i manipulaciji.

Potom je uslijedilo izlaganje Pétera Balázsa (Odjel za međunarodne odnose i europske studije pri Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti /CEU/, bivši mađarski ministar vanjskih poslova i bivši član Europske komisije zadužen za regionalnu politiku, Mađarska), koji je istaknuo da je 2014. godina velikih obljetnica, ali se ipak posebno osvrnuo na slavljeničku obljetnicu i prigodno izdanje *25 years after the fall of the Iron Curtain. The state of integration of East and West in the European Union*, čiji je on glavni urednik. Kao glavno postignuće u posljednjih 25 godina istaknuo je pomirenje susjednih (zaraćenih) zemalja i jačanje svih vrsta sloboda, ali je naglasio i slabosti, koje se prije svega odnose na neprilagođivanje novih članica načelima Europske unije. Slikovito je opisao "vulkansku pojavu novih država" u Istočnoj Europi nakon 1989.: do tada ih je bilo devet, a sada ih ima 29. Nakon Pétera Balázsa po drugi je put govorio Philippe Keraudren. Tom je prilikom naglasio nezadovoljstvo učinjenim, u smislu nedovršene integracije i transformacije bivših komunističkih zemalja, te istaknuo da bi se sve članice Unije trebale više potruditi i pomoći novim članicama. Slijedilo je izlaganje Andrása Sieglera (član Europske komisije, Mađarska), u kojemu se osvrnuo na osobno iskustvo iz 1989., istaknuo da su promjene u komunističkim zemljama počele mnogo prije 1989. te kako će istraživanja u sklopu Obzora 2020 pomoći rasvjetljavanju tih događaja. Sociologinja Antoaneta Dimitrova (Sveučilište Leiden, Den Haag) u svojem je izlaganju naglasila potrebu za više zajedničkih, komparativnih istraživanja o stanju tranzicije bivših komunističkih zemalja. Izrazila je nezadovoljstvo trenutačnim stanjem i misli da zemlje koje su postale članice 2004. i 2007. nisu implementirale pravne stečevine Unije. Posljednji govornik prvoga dijela konferencije bio je Simon Mordue (pomoćnik europskoga povjerenika za proširenje Štefana Fülea), koji je istaknuo prednosti članstva u Uniji, spomenuvši Hrvatsku kao pozitivan primjer u pogledu reformi vezanih uz poglavlja 23 i 24, koja se odnose na organizirani kriminal, korupciju i sudstvo.

Nakon pauze za ručak nazočnoj se publici prvi obratio Gábor Iványi (rektor Teološkoga fakulteta John Wesley, Mađarska), koji je u svojem izlaganju usporedio stanje u Mađarskoj 1989. i danas, ističući da je 1989. bilo 20% siromašnih, a danas ih je 40%, te da se "izgubila čistoća koju smo tada imali". Naglasio je da se danas potrebno nanovo boriti za prava koja su dobivena 1989. jer smatra da se dio njih "putem izgubio", i to zbog Fidesza, konzervativne političke stranke na vlasti. Uslijedio je govor Simona Paneka (ravnatelj nevladine organizacije "People in Need", Češka). On je izrazio razočaranje postignutim, smatrajući da je 1989. bio naivan. Prisjetio se razdoblja prije i tijekom promjena 1989. kazavši da su tada sanjali o demokraciji i slobodi koja će riješiti sve, ali su se njegovi i snovi njegove generacije raspršili. Za to ponajprije krivi svoje sugrađane koji se, kako smatra, nisu voljni sami potruditi i nešto napraviti i promijeniti u svojem životu, nego im je za trenutačno stanje i svaki neuspjeh kriv netko drugi (ponajprije Bruxelles). Osim Mall Hellam, o estonskom je iskustvu govorio i

Tunne Kelam (član Europskoga parlamenta, povjesničar), koji je komparirao vrijeme prije i nakon 1989., a posebno je istaknuo značenje i vrijednost slobode te da se još uvijek traga za "dušom Europe". Reкао je da bi trebalo uprijeti snage u tom smjeru i spomenuo duhovnu koheziju kakvu je 1992. propagirao papa Ivan Pavao II.

Na porast euroskepticizma i probleme tranzicije osvrnuo se Przemyslaw Urbanczyk (član Solidarnosti, Poljska), koji je započeo izlaganje s usporedbom da je 25 godina nakon Francuske revolucije ponovno bio uspostavljen stari poredak, a 25 godina nakon pada Berlinskoga zida jedna sila [tj. Rusija] opet pokušava vratiti svoj položaj. Izrazio je bojazan zbog porasta euroskepticizma u Francuskoj (Marine Le Pen i Nacionalna fronta, koja je ugodila ruskoga delegata) i Mađarskoj, a poglavito u Velikoj Britaniji, gdje bi se u idućih nekoliko godina mogao održati referendum o izlasku iz Europske unije, čiji bi rezultati mogli biti nepovoljni za cjelovitost Unije. Osvrnuo se i na rusku politiku prema pojedinim članicama Unije (Mađarska, Grčka, Cipar) koje imaju relativno dobre odnose s Ruskom Federacijom i prema njoj vode samostaliju vanjsku politiku, koja se dijelom kosi s politikom Unije. Istaknuo je potrebu ponovne europeizacije Europe. "Mi [Poljaci] smo bili oteti i imamo povijesno pravo da se bojimo tamne sjene [tj. Rusije] koja gmiže s Istoka!" – završio je Urbanczyk. Posljednji govornik drugoga dijela konferencije, Frank Drauschke (Njemačka), rođen 200 m od Berlinskoga zida, istaknuo je potrebu vraćanja duha 1989. godine, koji bi djelovao ohrabrujuće na ljude koji su u međuvremenu izgubili elan i hrabrost. Moto Europske unije "jedinstvo u različitosti" podrazumijeva da Europa prihvaća različitosti i zato ljudi kucaju na njezina vrata. Ipak, još nema jasne definicije što je Europa i što bi trebala biti te tu još uvijek postoji velika rupa, zaključio je Drauschke.

U posljednjem dijelu konferencije izlagalo je četvero sudionika. Prvi se prisutni obratio Michał Boni (član Europskoga parlamenta i ministar u nekoliko poljskih vlada), započevši navođenjem očekivanja iz 1989. godine. Kao ključno tadašnje očekivanje spomenuo je slobode – slobodu izbora i slobodu da se bude odgovoran. Poljaci su se vraćali Zapadu, vraćali su se Europi. Potom je iznio svoja iskustva iz protekloga razdoblja te kao ključne elemente za bolju budućnost istaknuo vladavinu prava, kao temelj stabilnosti, povjerenja i razvoja uz promjenu mentaliteta kao neprestani zahtjev; demokraciju – koja je pozadina uspjeha te uključuje ne samo transparentne izbore – ali i aktivno sudjelovanje u njoj; transparentnost države te modernizaciju. Potom je po drugi put izlaganje održala Mall Hellam, taj put govoreći o budućnosti Europske unije, o potrebi promjene sustava odlučivanja unutar Unije i većoj participaciji civilnoga društva. Izrazila je strah zbog sve većega broja euroskeptika, povezujući jačanje euroskepticizma s isključenošću građana iz sustava odlučivanja te lošom komunikacijom na relaciji građani – političari, ali i između Bruxellesa i pojedinih država članica. Vladimir Kissiov (glavni pregovarač u postupku pristupanja Bugarske Europskoj uniji) prisjetio se snova u doba komunizma te istaknuo slobodu govora i slobodu putovanja uz naglasak da na tlu Bugarske sovjetske trupe nisu bile istinski prisutne. Potom se okrenuo budućnosti te je kao ključno istaknuo vladavinu prava. Osvrnuo se i na proširenje Unije konstatiravši da se treba fokusirati na Zapadni Balkan, poglavito na Bosnu i Hercegovinu, želi li se stabilizirati Europu. Posljednja se, ujedno drugi put, publici obratila Antoaneta Dimitrova, koja je tom prilikom iznijela rezultate svojega istraživanja o proširenju Unije. Naglasila je da europska javnost nije zainteresirana za proširenje te da bi se trebalo aktivnije angažirati da se takav stav promijeni.

Zaključak konferencije iznio je Philippe Keraudren. Naglasio je da ljudima treba vratiti vjeru u slobodu jer postoji razočaranost slobodom. Naime, sloboda treba biti usidrena u stvarnosti i ako je netko živio pod diktaturom, onda treba znati koristiti tu slobodu dan za danom, a najlakše je žaliti se na Europu. Istaknuo je da se za zajednički život svi zajedno trebaju više potruditi i participirati u politikama Europske unije, sve radi stabilizacije europskoga prostora, poboljšanja kvalitete života svih europskih građana, jačanja pravne sigurnosti i jačanja međunarodnoga položaja Unije. Zaključio je da svi trebaju zajedno raditi na prošlosti (zato je i osmišljen projektni poziv Promišljena [društva]-4-2015: Kulturna opozicija u bivšim socijalističkim državama), ali i na budućnosti.

Péter Balázs, *gl. ur., 25 years after the fall of the Iron Curtain. The state of integration of East and West in the European Union* (Bruxelles: European Commission, 2014), 94 str.

Povodom održavanja spomenute konferencije otisnuta je publikacija *25 years after the fall of the Iron Curtain. The state of integration of East and West in the European Union*, koju kao glavni urednik potpisuje Péter Balázs, a osim njega članovi uredništva su András Bozóki, Ștefan Catrina, Adelina Gotseva, Julius Horvath, Donika Limani, Bogdan Radu, Ágnes Simon, Áron Szele, Zselyke Tófalvi i Krisztina Perlaky-Tóth. Konceptualno je knjiga podijeljena u pet glavnih poglavlja, uz koja sadrži zahvale, uvod, zaključak i prilog, a vizualno je obogaćena grafikonima i tablicama.

Publikacija sumira posljednjih 25 godina tranzicije, razvoja i integracije zemalja Srednje i Istočne Europe, odnosno Srednjoistočne Europe – kako kažu autori publikacije. Zanimljivo je da Hrvatska nije uvrštena u analizu iako se spominje u nekoliko navrata i u nekim se tablicama i grafikonima koriste podaci vezani uz nju. Kao razlog izostanka ističe se kasno pristupanje Europskoj uniji (srpanj 2013.) te drugačiji povijesni i politički kontekst u odnosu na druge nove članice, odnosno one koje su pristupile 2004. i 2007. godine.

Prvo poglavlje, “Geografsko-povijesni pregled” (str. 11 – 23), otvara analiza naslijeđa strane dominacije u zemljama Srednjoistočne Europe, posljedice te dominacije na daljnji razvoj i njihovu potpunu tranziciju u liberalno-demokratska društva. Prikazana je i kronologija događaja iz 1989. te analiza njihovih posljedica. U posebnoj su tablici najvažniji događaji u procesu raspada Jugoslavije, koje zaključuje proglašenje kosovske neovisnosti 2008. godine. Donosi se osvrt na geografsku terminologiju tematiziranog prostora, na značenje povijesnih pojmova kao i na moguću potrebu stvaranja novih termina. Daje se kratak osvrt na povijesno pomirenje država i naroda ovih prostora, ali i na otvorena pitanja koja, ako se ne riješe, u budućnosti mogu dovesti do novih sukoba. Jedan od načina postizanja dijaloga zajednička je suradnja u raznim nadnacionalnim udruženjima kao što su Baltička skupština (Baltic Assembly), Vijeće baltičkih zemalja (Council of the Baltic Sea States), Višeogradska skupina (Visegrád Group), Dunavska strategija (Danube strategy), ali i članstvo u Europskoj uniji i NATO-u.

U drugoj se cjelini pod naslovom “Politička tranzicija i razvoj demokracije u Srednjoistočnoj Europi: između nade i razočaranja” (str. 25 – 40) daje pregled razvoja i stanja demokracije u novim članicama Europske unije. Kao zabrinjavajući primjer zemlje

u kojoj se ograničavaju medijske i osobne slobode (beskućništvo je kriminalizirano) iznesen je primjer Mađarske. U nastavku se navode ustavni poredci i institucionalni okviri u pojedinim zemljama. Neke su zemlje ostavile socijalističke ustave (Višegrad-ska skupina), ali su ih dopunile i uskladile s pravnom stečevinom Unije, a druge su sasvim odbacile stare ustave i uvele nove po uzoru na zapadne demokracije. Prostor se posvećuje i izborima, izbornom procesu i sudjelovanju građana u njemu. Upravo je u posljednjem primjetna razlika između zapadnih zemalja i tzv. novih članica. Nakon pada Berlinskoga zida na izbore je izlazilo oko 65% birača, slično kao u zapadnim zemljama, a posljednjih pet godina njihov se broj smanjio na 55%. Mala je izlaznost i na predsjedničkim i parlamentarnim izborima i na onima za Europski parlament. Kao razlozi slabe participacije stanovništva u izbornom procesu navode se deficit demokracije u europskim institucijama, neidentificiranje s europskim politikama i političarima te slaba upoznatost građana s djelovanjem Europskoga parlamenta. Kao daljnji uzroci spominju se gospodarska kriza, otvaranje pitanja članstva u Uniji u pojedinim zemljama te nestabilnost koalicijskih vlada. U pogledu aktivne participacije u političkom sustavu zamjetan je porast broja političkih stranaka, što je ujedno znak destabilizacije političkoga sustava. Nakon pada komunističkih režima u novim članicama Unije počinju se osnivati organizacije civilnoga društva: njihov broj i aktivnost još uvijek nisu dosegli razinu zapadnih zemalja, ali su u porastu. Analiza se dotiče i pitanja slobode i ljudskih prava, a u tom je kontekstu zamjetna razlika između novih i starih članica. U starim se članicama krše ljudska prava emigranata i tražitelja azila, a u novima su diskriminirane skupine žene, Romi i LGBT zajednica. Kao negativne pojave ističu se jačanje nacionalizma i nacionalne isključivosti, problem korupcije te položaj nacionalnih manjina u zemljama Srednjoistočne Europe, manjina koje ondje žive stoljećima, pa su njihovi problemi bitno drugačiji od onih u zapadnim zemljama. Poseban je problem odnos prema romskoj manjini i njezin položaj u Mađarskoj, Bugarskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj i Češkoj. Problem se pokušava riješiti kroz Strategiju nacionalne integracije Roma koju je usvojila Europska unija, a trebala bi dati rezultate do 2020. godine. Zaključno se može kazati da su zemlje Srednjoistočne Europe ostvarile velik napredak od 1989., no primjetno je da je gospodarska kriza poljuljala postignuto i da će biti potrebno uložiti dodatne napore za očuvanje dosadašnjih rezultata i daljnji napredak.

Treće poglavlje, "Ekonomije zemalja Srednjoistočne Europe: različiti rezultati tranzicije u tržišnu ekonomiju" (str. 41 – 58), analizira postignuća bivših komunističkih zemalja u tranziciji iz upravljane ekonomije u tržišnu. Iako su sve zemlje prihvatile načela Vašingtonskoga konsenzusa (privatizacija, liberalizacija cijena i tržišta, makroekonomska stabilizacija, ograničenja rasta plaća, fiskalna disciplina i dr.), nisu sve bile jednako uspješne u njihovoj provedbi niti se u svim zemljama ona odvijala jednakim tempom i pod jednakim uvjetima, ali nakon početnih neuspjeha u prvim godinama tranzicije ipak su uhvatile korak sa zapadnim zemljama te su od 1995. do 2007. bile među najbrže rastućim ekonomijama svijeta. Njihovu rastu svakako su pomogla strana ulaganja (poglavito Njemačke, Austrije i Nizozemske), povećanje proizvodnje, ali i povlačenje novca iz strukturnih i kohezijskih fondova Unije. Kao ekonomske negativnosti izdvojene su nedovoljna inovativnost i visoka stopa nezaposlenosti, posebno mladih. Za zemlje Srednjoistočne Europe problematična je i visina plaća. Naime, cijena rada u tim zemljama bila je niska u odnosu na zapadne zemlje, no povećanjem standarda povećala se i cijena rada, stoga države nastoje pronaći održiv model porasta

plaća i zadržavanja stranih ulaganja. Sa svim tim negativnostima zemlje Srednjoistočne Europe dočekale su krizu krajem 2000-ih, koja ih je pogodila jače negoli zemlje Zapada. Neke od njih (Poljska, Češka) krizu su prebrodile lakše, a neke (Mađarska, Bugarska, Rumunjska) još osjećaju njezine posljedice. Samo je pet novih članica (Slovenija, Slovačka, Estonija, Latvija i Litva) uvelo euro kao valutu, a u drugima se još raspravlja o mogućim pozitivnim i negativnim posljedicama pristupanja monetarnoj uniji. Nakon svega iznesenog, zaključak je autora ove publikacije da treba nanovo razmotriti ekonomske politike zemalja Srednjoistočne Europe.

U četvrtoj cjelini, "Različita cijena društvene tranzicije" (str. 59 – 71), naglasak je stavljen na pozitivne i negativne društvene trendove u novim članicama Unije. Kao pozitivno se ističe poboljšanje opće kvalitete života u svim novim članicama, čemu je znatno doprinio razvoj tehnologije, a s druge se strane kao negativnost ističe porast društvene nejednakosti i povećanje siromaštva. Upozorava se i na nejednakost regionalne razvijenosti, gdje su države Sjeverne i Zapadne Europe bogatije od onih Južne i Istočne Europe. Najveći rizik od siromaštva ima Rumunjska (22% stanovništva), a najniži Češka (9%) – u EU-28 prosjek je 17%. Sa siromaštvom je povezana i migracija iz zemalja Srednjoistočne Europe. Iako je odljev stanovništva nakon pristupanja Uniji bio manji od predviđanog, ipak je oko 2,2 milijuna ljudi napustilo svoju zemlju i otišlo uglavnom u Njemačku, Austriju i Veliku Britaniju. Životna se dob stanovništva povećala, ali je i dalje niža nego u Zapadnoj Europi. Javno se obrazovanje djelomično privatiziralo te je sve više visokoobrazovanih, ali zbog neusklađenosti obrazovnoga sustava i tržišta rada dio visokoobrazovanoga kadra ne može naći posao te je prisiljen napustiti svoju zemlju. Njihov je odlazak povezan i s neodrživosti mirovinskoga sustava, u kojem je sve manje zaposlenih i sve više umirovljenika.

U fokus analize petoga poglavlja, "Kulturna tranzicija" (str. 73 – 82), stavljeno je poimanje demokracije, prilagodba novonastalih institucija (nakon 1989.) demokratskim principima i novim političkim načelima. Rezultati istraživanja u pogledu temeljnih političkih vrijednosti u državama Srednjoistočne Europe pokazuju da njihovo stanovništvo nije sasvim zadovoljno demokracijom. Čak 50-70% stanovništva podržava autoritarni oblik vlasti. Razlog takva stava objašnjava se neizvjesnošću koju je donijela demokracija, poglavito u ekonomskom pogledu, kao i učestalim promjenama vlasti. Negativan stav prema demokraciji odražava se i na izlazak na izbore: 1990-ih izlaznost je bila 60-70%, a u 2000-ima je pala na 30-40%. Povjerenje u državne institucije također je nisko, u prosjeku oko 20%. Tolerancija, jedna od temeljnih vrijednosti demokracije, veoma je niska u zemljama Srednjoistočne Europe: pokazatelj je podatak da 50% stanovništva ne tolerira romsku i homoseksualnu manjinu. Nakon nametnute sekularizacije u komunizmu, religioznost se u zemljama Srednjoistočne Europe poslije 1989. povećala. Najviša je u Rumunjskoj i Bugarskoj, gdje se oko 90% stanovništva izjašnjava vjernicima, a najniža u baltičkim zemljama (oko 60%).

Kao zaključak istraživanja i analiza iznesenih u prezentiranoj publikaciji nameće se stajalište da demokratizacija zemalja Srednjoistočne Europe, stvaranje demokratskoga zakonodavnog okvira i participacija građana u političkom sustavu nisu dovoljni da se promijene stavovi stanovništva i uistinu prihvate temeljne demokratske vrijednosti kao što su jednakost i poštivanje prava nacionalnih manjina. Nadalje, unatoč mogućnosti aktivnoga sudjelovanja u svim sferama civilnoga društva i političkoga aktivizma, velik dio stanovništva zahvatila je apatija i nepovjerenje u demokratski sustav

i njegove institucije. Unatoč uvođenju tržišne ekonomije i “hvatanju koraka” sa zapadnim ekonomijama, ekonomije zemalja Srednjoistočne Europe (izuzev Češke i Poljske) nisu se pokazale stabilnima. Očit je primjer ekonomska kriza koja ih je zahvatila 2008., čije se posljedice još osjećaju. Upravo su zbog iznesenih problema, smatraju autori publikacije, potrebni dodatni naponi da bi se očuvalo do sada postignuto u demokraciji srednjoistočnih europskih zemalja te potaknuo njihov daljnji razvoj.

LIDIJA BENCETIĆ, TEODORA SHEK BRNARDIĆ